

قواعد فقهی حج

قاعده مشعریه (۲)

ولی‌الله‌ملکوتی فرّ اعلیٰ اکبری**

«كُلُّ مَنْ أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»

چکیده

قاعده «كُلُّ مَنْ أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»، مانند قاعده میقاتیه، مخصوص حج است و در دیگر عبادات کاربرد ندارد. طبق فرموده ائمه علیهم‌السلام هر فردی قصد عزیمت به حج کند، باید وقوف در مشعر را درک کند. وقوف در مشعر و عرفات تابع وضعیت ویژه و شرایط خاصی است. اگر حج گزار این شرایط را رعایت کند، در حقیقت حج را درک کرده است.

کلیدواژه: عرفات، مشعر، مناسک، حج

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی سبزوار
** دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

از آنجا که هر آنچه در مقدمه «قاعده میقاتیه» (شماره ۷۹) آوردیم در اینجا نیز جاری و ساری است، لذا از تکرار آن دوری گزیده و بدون طرح مقدمه وارد بحث می‌شویم:

محتوای قاعده

«هر کسی مشعر را درک کند، حج را درک کرده است.»

از قواعد فقهی دیگر که در باب حج جاری است، قاعده‌ای است که می‌گوید: «هر کس مشعرالحرام را درک کند کل حج را درک کرده است.»

برای توضیح و تشریح بهتر این قاعده، ناچاریم ابتدا به ذکر دو مقدمه بپردازیم: مقدمه اول: از واجبات حج، وقوف در عرفات و وقوف در مشعرالحرام است. برای همه کسانی که وقوف می‌کنند دو وقت وجود دارد؛ الف) «وقت اختیاری وقوف» ب) «وقت اضطراری وقوف».

وقت اختیاری؛ در عرفات، از ظهر روز نهم ماه ذی حجه است تا غروب. وقت اضطراری؛ در عرفات، برای کسانی است که به هر دلیلی دچار مشکل می‌شوند و زمان آن، عبارت است از درک مدتی از شب عید.

اما «وقت وقوف اختیاری مشعر»، از طلوع فجر روز عید تا طلوع خورشید و «وقت اضطراری وقوف در مشعر» از طلوع خورشید روز عید تا ظهر روز دهم می‌باشد. البته ابن ادریس در خصوص وقوف اضطراری مشعر در سرائر نظر دیگری داده و فرموده‌اند:

«وقوف اضطراری در مشعر، از طلوع خورشید روز عید تا غروب آن ادامه دارد.»^۱

مقدمه دوم: برای مکلف صور مختلفی از وقوف را می‌توان تصور کرد؛ یعنی مکلف:

۱. درک نمی‌کند هیچ یک از دو وقوف را.
۲. درک می‌کند دو وقوف اختیاری را.
۳. درک می‌کند دو وقوف اضطراری را.
۴. درک می‌کند وقوف اختیاری را از عرفه و وقوف اضطراری را از مشعر.
۵. درک می‌کند وقوف اضطراری را از عرفه و وقوف اختیاری را از مشعر.
۶. درک می‌کند وقوف اختیاری را فقط از عرفه.

۷. درک می‌کند و قوف اختیاری را از مشعر، بدون این که وقوف را در عرفه درک کرده باشد.
۸. درک می‌کند و قوف اضطراری را فقط از عرفه.
۹. درک می‌کند و قوف اضطراری را فقط از مشعر.

با توجه به دو مقدمه‌ای که آوردیم، می‌توان گفت: هر کس معذور باشد و دو وقوف را درک نکند بلکه فقط درک کند و قوف اضطراری مشعر را، حج او صحیح است؛ به عبارت دیگر، هر کس که ممکن نباشد برای او درک دو وقوف، به جز وقوف اضطراری از مشعر، پس حج او صحیح است. همچنین هر معذوری که درک کند و قوف اضطراری را از مشعر، حج را درک کرده است. منظور از عذر؛ اعم است از عذر خارجی، مانند بیماری، شدت سرما یا گرما، حبس شدن و... این عذرها یا به دلیل ندانستن و جهل به موضوع است، مثل این که روز غیر عرفه را گمان کند که روز عرفه است و یا ممکن است جهل به حکم داشته است.

همچنین ممکن است شخص موضوع حکم یا خود حکم را فراموش کرده باشد. برای اثبات همه مواردی که ذکر شد، می‌توان به حدیث صحیحۃ حلبی استناد کرد که امام علیه السلام فرمودند: «پس خداوند عذر بنده‌اش را می‌پذیرد.»^۲

مدارک و مستندات قاعده

روایات فراوانی دلیل بر این مطلب است که اگر حاجی پیش از طلوع خورشید مشعر را درک کند، حج او صحیح و کامل است. روایات وارده را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:

روایات گروه اول، در خصوص درک و قوف اضطراری مشعر الحرام

۱. صحیحۃ جمیل بن درّاج از امام جعفر صادق علیه السلام :

«کسی که مشعر را درک کند در روز عید قربان، قبل از زوال خورشید، حج را درک کرده است.»^۳

۲. حسنه جمیل از امام صادق علیه السلام :

«کسی که مشعر الحرام را روز عید قربان، قبل از طلوع خورشید درک کند، حج را درک کرده است.»^۴

۳. موثق اسحاق بن عمار از امام جعفر صادق علیه السلام :

«کسی که مشعر الحرام را قبل از ظهر درک کند، در حالی که عده کمی (پنج نفر از مردم) در آنجا باشند، حج از او کفایت می‌کند.»^۵

۴. صحیحۀ معاویه بن عمار از امام جعفر صادق علیه السلام که گوید حضرت به من فرمودند:
«هنگامی که فردی قبل از ظهر (زوال)، در مشعر باشد و قوف را درک کرده است.»^۶

۵. صحیحۀ دیگر از جمیل بن درّاج:

«فرد متمتع، تمتع خود را تا زوال خورشید در روز عرفه انجام می‌دهد و حج را تا زوال خورشید روز عید قربان انجام می‌دهد.»^۷

۶. از عبدالله بن مغیره نقل شده است که گفت:

«فردی در منا نزد ما آمد و گفت: من مردم را در هیچ یک از محل‌های و قوف درک نکردم! عبدالله بن مغیره به او گفت: پس برای تو حجی نیست. آن فرد برای اطمینان از اسحاق بن عمار پرسید، ولی اسحاق بی آنکه پاسخی دهد، به حضور امام رضا علیه السلام رسید و در مورد آن شخص پرسید. امام علیه السلام فرمودند: هرگاه شخصی درک کند مزدلفه را و توقف کند در آن، قبل از طلوع خورشید روز عید قربان، پس حج را درک کرده است.»^۸

۷- موثقۀ فضل بن یونس:

«از امام رضا علیه السلام در مورد شخصی که سلطان ظالمی او را بازداشت کرده بود، پرسیدم و گفتم: در روز عرفه، قبل از این که عرفه را درک کند، سلطان او را به مکه فرستاد و حبسش کرد و در روز عید قربان آزادش نمود، حج او چه می‌شود؟ امام علیه السلام فرمودند: به حجاج ملحق می‌شود و در مشعر و قوف می‌کند، آنگاه به منا می‌رود و رمی جمره و قربانی و حلق می‌کند و چیزی بر او نیست.»^۹
سپس عرض کردم: اگر او را در روز کوچ کردن رها کنند، تکلیفش

چيست؟ امام عليه السلام فرمودند: چنين كسى مصدود^{۱۱} از حج است، اگر به قصد حج تمتع وارد مكه شده و عمره تمتع را به جا آورده است، بايد طواف را انجام دهد و سعي كند و سرش را بتراشد و گوسفندي را ذبح كند ولي اگر به قصد حج افراد وارد مكه شده، قرباني بر او واجب نيست و چيزي بر او نيست و حج از او كفايت مي كند.»

۸. روايت معاوية بن عمار از امام صادق عليه السلام:

«هر كس مشعر را درك كند حج را درك کرده است.»^{۱۱}

روايات گروه دوم، در خصوص درك وقوف اختياري مشعر الحرام

۱. صحیحه حلبی؛ «راوی گوید از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر شخصی بعد از آنکه مردم از عرفات کوچ کردند وارد عرفات شد، تکلیف او چیست؟ امام عليه السلام فرمودند: اگر می تواند شب را در عرفات بماند و وقوف کند سپس کوچ نماید و به مردم در مشعر قبل از این که کوچ کنند ملحق شود. این شخص تا عرفات را درك نکند حجتش تکمیل نمی شود و اگر شخصی عرفات را درك نکند ولی وقوف مشعر را درك کند، خداوند عذر او را می پذیرد و اگر مشعر را قبل از طلوع خورشید و قبل از کوچ کردن مردم درك کند، حجتش کافی است ولی اگر مشعر الحرام را درك نکند حجتش كفايت نمی كند.»^{۱۲}

۲. صحیحه حریره؛ «حریره گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: کسی که حج افراد به جا می آورد و هر دو وقوف را از دست داده، تکلیف او چیست؟ امام عليه السلام فرمودند: تا طلوع خورشید روز عید وقت دارد و اگر خورشید روز عید طلوع کرد و وقوف را درك نکرد، حجتش باطل است.»^{۱۳}

۳. خبر محمد بن سنان؛ «راوی گوید: از امام رضا عليه السلام در مورد مقدار وقوفی که اگر کسی درك کند حج او کافی است پرسیدم، حضرت فرمودند: اگر مشعر را درك کند در حالی که مردم در مشعرند و خورشید طلوع نکرده، حج را درك کرده و عمره ای بر او نيست و اگر درك کند مشعر را بعد از طلوع خورشید برای او عمره مفرده محسوب می شود نه حج.»^{۱۴}

بررسی و تحلیل احادیث و روایات:

از تمام روایات گروه اول استفاده می‌شود که اگر کسی وقوف اضطراری مشعر (وقوف قبل از ظهر در روز عید) را درک کند حج را درک کرده و حج او صحیح است. هر چند هیچ یک از دو وقوف اختیاری یا وقوف اضطراری عرفه را درک نکرده باشد؛ به عبارت واضح‌تر، آنچه از روایات فوق استفاده می‌شود این است که درک یک وقوف اضطراری برای صحت حج کافی است.

حال آن‌که روایات گروه دوم دلالت می‌کند بر این که اگر کسی وقوف اختیاری مشعرالحرام را (قبل از طلوع خورشید) درک نکند، حجتش باطل است، به دلیل اطلاق آیه شریفه که می‌فرماید: «وَجِبَ الدَّرَكُ مَشْعَرِ الْمُحَرَّمِ وَاقِفٌ فِيهَا فِي يَوْمِ تَطْلُوعِ الشَّمْسِ» درک مشعر وقتی است که مردم در آنجا وقوف دارند و وقوف آنها تا طلوع خورشید است. بنابراین، مقتضی این گروه از روایات و اطلاق آیه، بطلان حج است، در صورتی که وقوف اختیاری مشعر را درک نکرده باشد.^{۱۵}

اختصاص روایات گروه دوم و اطلاق آیه شریفه دلالت بر بطلان حج دارد در صورت درک نکردن وقوف اختیاری مشعر؛ به صورتی که بیان گردید، بین این دو گروه از روایات تعارض به وجود می‌آید؛ زیرا روایات گروه اول دلالت دارند بر این که اگر فرد مشعر را قبل از زوال خورشید درک کند حج را درک کرده است.

و روایات گروه دوم دلالت بر این دارند که اگر فرد مشعر را تا زمان طلوع خورشید در ک نکند حجبی برای او نیست.

ترجیح در این جا با روایات گروه دوم است؛ زیرا با اطلاق آیه موافقت دارد و به همین خاطر است که مشهور بر این قول هستند که وقوف اضطراری در مزدلفه برای تمام و کامل بودن حج کفایت نمی کند.^{۱۶}

البته مرحوم آیت الله خویی میان این دو دسته از روایات جمع کرده، می فرماید: «بعد از تأمل در روایات، روشن می شود که هیچ تعارضی میان آنها نیست؛ زیرا هر یک از این دو گروه از روایات اعتبارش به خاطر این است که مشمول قول معصوم علیه السلام (مَنْ أَدْرَكَ) است و به عبارتی اعتبار شمولش قول معصوم است.^{۱۷}»

گروهی از روایات حاکی از این است که وقوف مطلقاً باید تا زمان طلوع خورشید باشد، حتی برای کسی که معذور است و روایات گروه دیگر گویای آن است که وقوف تا زوال خورشید روز عید قربان کفایت می کند. ظاهراً در اینجا تعارض وجود دارد لیکن گروهی از همین احادیث در بین هر دو دسته دلالت می کند بر امتداد وقوف تا زوال خورشید برای فرد معذور و غیر متمکن که این روایات در حقیقت شاهد بر جمع بین دو گروه روایات است. با حمل کردن روایات گروه اول بر این که وقوف تا زمان طلوع خورشید برای شخص غیر معذور است و حمل کردن روایات دسته دوم بر این که امتداد وقوف تا زوال خورشید روز عید برای افراد معذور و غیر متمکن باشد، می توان گفت روایات در حقیقت سه گروه هستند:

گروه اول؛ روایاتی که بر امتداد وقوف تا زمان طلوع خورشید دلالت می کند مطلقاً مثل صحیحۀ حلبی که پیش تر ذکر شد.

گروه دوم؛ روایاتی که اطلاق آن بر امتداد وقوف تا زمان زوال خورشید روز عید دلالت می کند مثل صحیحۀ جمیل که گذشت.

گروه سوم؛ روایاتی که بر امتداد وقوف تا زمان زوال خورشید برای افراد معذور دلالت می کند که در چند سطر بعد ذکر خواهیم کرد.

روایات گروه سوم در حقیقت دلیلی است بر جمع روایات گروه اول و دوم و به کمک این گروه از روایات می توان عدم تعارض روایات گروه اول و دوم را اثبات کرد.

عبدالله بن مغیره در روایت معتبری می گوید: شخصی در منا نزد ما آمد و گفت: من مردم را در هر دو موقف در رک نکرده‌ام...

در این روایت واضح است که فوت دو موقف از آن مرد به خاطر عذری بوده است و اصلاً اختیاری نبوده و صراحت دارد در این که امتداد و قوف برای فرد معذور تا زمان زوال خورشید است. اگر قائل به کفایت و قوف اضطراری در مشعر برای افراد معذور باشیم، پس به طریق اولی می توان گفت اگر فرد و قوف اضطراری عرفه و یا اختیاری آن را همراه با و قوف اضطراری مشعر در رک کند، حج از او کفایت می کند.

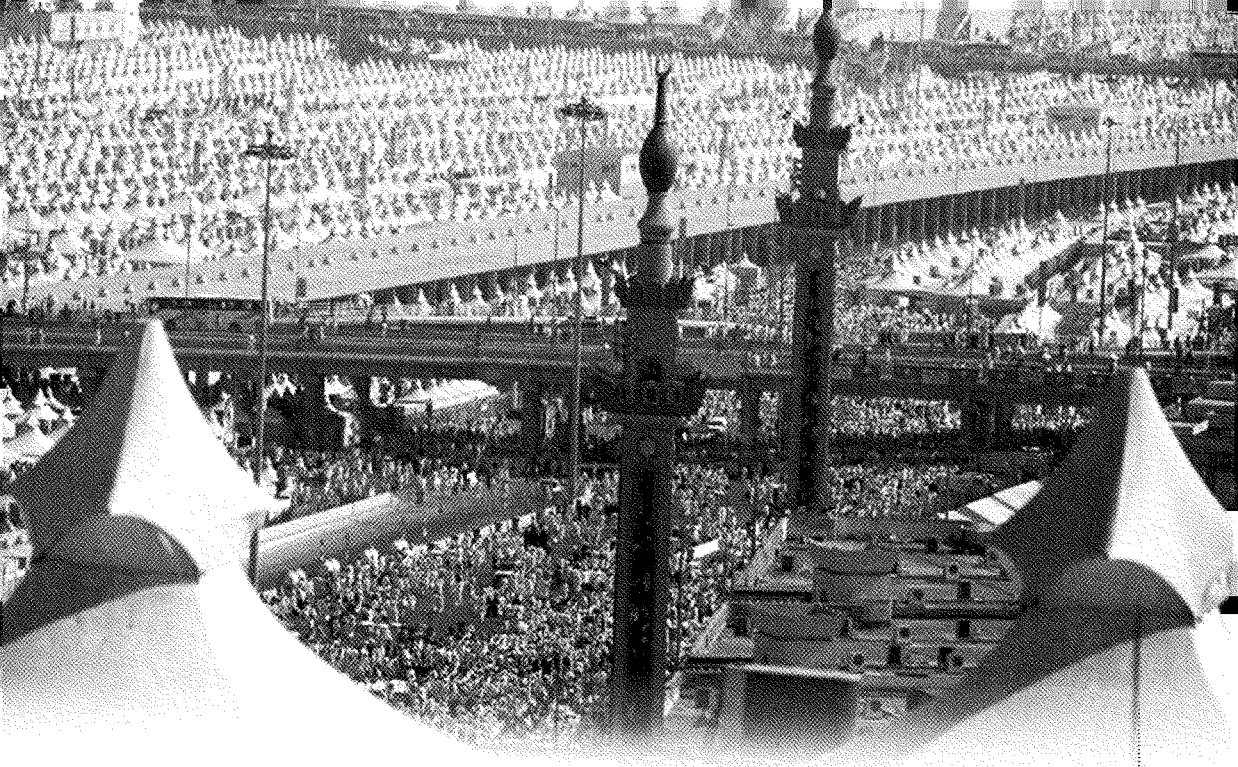
در نهایت می توان گفت که در رک اضطراری مشعر، فرقی بین اضطراری شب و اضطراری روز نیست. پس بر معذورین؛ همان کسانی که توانایی و قوف اختیاری یا اضطراری روز را در مشعر ندارند، واجب است از مشعر، قبل از طلوع فجر و بعد از و قوف در آن، بروند که منظور از این مطلب همان و قوف اضطراری لیلی در مشعر است.

دیدگاه مراجع تقلید

وقوف در عرفات، دومین عمل واجب حج، در روز عرفه، در سرزمین عرفات انجام می شود. بودن در عرفات از زوال روز نهم تا غروب شرعی - که وقت نماز مغرب است - بنا بر احتیاط واجب لازم است ولی تمام آن رکن نیست که با ترک آن حج باطل شود. پس اگر کسی بعد از زوال ظهر، کمی توقف کند و برود و یا طرف عصر بیاید حج او صحیح است اگر چه عمداً باشد.^{۱۸}

وقوف اضطراری، شب عید است و مراد از شب عید تا طلوع فجر است.

«اگر و قوف به عرفات را به خاطر عذری، مانند فراموشی و ضیق وقت و مانند این‌ها، از ظهر تا غروب ترک نماید، برای او کافی است که به و قوف، ولو مختصری از شب عید (در عرفات) برسد و این وقت، وقت اضطراری عرفات است، و اگر بدون عذر و عمداً و قوف اضطراری را ترک کند، ظاهر این است که حجتش باطل است، اگر چه به مشعر برسد و اگر به جهت عذری، و قوف اختیاری و اضطراری عرفه را ترک نماید، رسیدن به و قوف اختیاری مشعر الحرام در صحت حجتش کفایت می کند.»^{۱۹}

«برای وقوف در مشعر سه وقت است؛ یک وقت اختیاری و آن بین الطلوعین است، و دو وقت اضطراری؛ یکی از آن‌ها شب عید است برای کسی که عذر دارد و دومی از طلوع آفتاب روز عید تا ظهر همان روز است و آن هم برای کسی است که معذور است و همچنین برای وقوف عرفات یک وقت اختیاری است که آن از ظهر روز عرفه تا غروب شرعی آن روز است و یک وقت اضطراری است که آن شب عید است برای کسی که دارای عذر است با در نظر گرفتن اقسام مختلف وقوف، موارد ابتلای مختلفی را می‌توان ذکر نمود که امام خمینی^۱ این موارد ابتلا را در دوازده مورد ذکر فرموده‌اند:

۱. رسیدن به وقوف اختیاری هر دوی آن‌ها، که بدون اشکال حجش از این جهت صحیح است.
 ۲. نرسیدن به هیچ کدام از وقوف اختیاری و اضطراری، هر دوی آن‌ها که بدون اشکال حجش باطل است چه عمداً باشد یا از روی جهل و فراموشی.
 ۳. رسیدن به اختیاری عرفه و اضطراری روزانه مشعر (البته اگر وقوف اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد حجش باطل است) و اگر عمدی نباشد حجش صحیح است.
 ۴. رسیدن به اختیاری مشعر و اضطراری عرفه، حج صحیح است.
- البته اگر عمداً وقوف اختیاری عرفه را ترک کرده باشد حجش باطل است و اگر عمداً نباشد صحیح است.

۵. رسیدن به اختیاری عرفه با اضطراری شبانه مشعر البته اگر وقوف اختیاری مشعر را به خاطر عذری ترک کرده باشد، حج صحیح است و اگر بدون عذر ترک کرده باشد حج باطل است.
 ۶. رسیدن به اضطراری عرفه با اضطراری شبانه مشعر. اگر دارای عذر است و بدون عمد وقوف اختیاری عرفه را ترک نموده، بنابر اقوی حجش صحیح است و شخصی که عذر ندارد، اگر عمداً وقوف اختیاری عرفه یا مشعر را ترک نموده، حجش باطل است.
 ۷. فقط به وقوف اختیاری عرفه برسد، اگر عذر داشته باشد حج او صحیح است.
 ۸. رسیدن به وقوف اضطراری عرفه و وقوف اضطراری روزانه مشعر، اگر از روی عذر باشد حج او صحیح است ولی اگر عمداً یکی از دو وقوف اختیاری را ترک کرده، حج او باطل است.
 ۹. فقط به وقوف اضطراری عرفه برسد حج او باطل است.
 ۱۰. فقط به وقوف اختیاری مشعر برسد حج او صحیح است؛ در صورتی که عمداً وقوف اختیاری عرفه را ترک نکرده باشد.
 ۱۱. فقط به وقوف اضطراری روزانه مشعر برسد حج او باطل است.
 ۱۲. فقط به وقوف اضطراری شبانه مشعر برسد، اگر از صاحبان عذر باشد و وقوف در عرفه را عمداً ترک نکرده باشد، حج او صحیح است.^{۲۰}
- در خصوص مورد سوم، رسیدن به وقوف اختیاری عرفات با اضطراری مشعر، آیت الله سیستانی می‌فرماید: چون وقوف اختیاری مشعر بخشی از شب است تا طلوع آفتاب، اگر بین الطلوعین را عمداً هم ترک کند حجش صحیح است ولی در صورت علم یک گوسفند کفاره واجب است.^{۲۱}
- در خصوص مورد پنجم، رسیدن به وقوف اختیاری عرفات با اضطراری شب مشعر، آیت الله فاضل می‌فرماید: بنابر اقوی حج باطل است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری قاعده

۱. اگر کسی درک کند وقوف اختیاری عرفه و وقوف اضطراری روزانه مشعر را، حج او تمام است.
۲. کسی که مریض است و توان وقوف اختیاری عرفه را ندارد و وقوف اضطراری را در عرفات و یا مزدلفه درک کرده، حج او تمام است.

۳. اگر کسی مریض است و توان وقوف را ندارد، به جز وقوف اضطراری در شب یا در روز در مشعر، حج او صحیح است.
۴. کسی که حبس شده و بجز وقوف اضطراری در عرفه و اختیاری در مشعر یا وقوف اضطراری در عرفه و وقوف اضطراری در مشعر و یا فقط وقوف اضطراری در مشعر برایش ممکن نیست، حج او صحیح است.
۵. کسی که وقوف اضطراری در عرفات را به خاطر جهل به موضوع ترک کند؛ چنانچه مثلاً خیال کند روز عرفه است و حال آن که روز عرفه نباشد و توانایی وقوف در مشعر را نیز نداشته باشد ولی وقوف اضطراری مشعر را درک کرده باشد، حج او کامل است.
۶. هر کس فراموش کند که این روز روز عرفه است و وقوف در عرفات را ترک کند و از معذورین باشد، اگر وقوف اضطراری شبانه مشعر را درک کند حج او صحیح است.
۷. هر کس وقوف در عرفات را به خاطر جهل به حکم ترک کند ولی وقوف اختیاری مشعر را درک کند، در صورتی که وقوف اضطراری مشعر را درک کند حج او صحیح است.
۸. هر کس وقوف اختیاری عرفات را درک کند ولی هیچ یک از دو وقوف اضطراری و اختیاری مشعر را درک نکند حج او صحیح است.
۹. هر کس فقط وقوف اضطراری عرفه و وقوف اضطراری مشعر را درک کند، حج او صحیح است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. سرائر، ج ۱، ص ۶۱۹
۲. «فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعَدَّ لِعَبْدِهِ»، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۵۶، باب ۲۲، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ۲
۳. «مَنْ أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ يَوْمَ النَّحْرِ قَبْلَ زَوَالِ الشَّمْسِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۵۹، باب ۳۲، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ۸
۴. «مَنْ أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ يَوْمَ النَّحْرِ مِنْ قَبْلِ زَوَالِ الشَّمْسِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»، کافی، ج ۴، ص ۴۷۶
۵. «مَنْ أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ وَ عَلَيْهِ خُمْسَةٌ مِنَ النَّاسِ قَبْلَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ» وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۵۹، باب ۲۳، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ۱۱
۶. «إِذَا أَدْرَكَ السَّوَالَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْمُؤَقِّفَ»، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۶۰، باب ۲۳، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ۱۵

٧. «الْمُتَمِّعُ لَهُ الْمُتَمَعَةُ إِلَى زَوَالِ الشَّمْسِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ وَ لَهُ الْحُجُّ إِلَى زَوَالِ الشَّمْسِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ» وسائل

الشيعة، ج ٨، ص ٢١٣، باب ٢٠، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ١٥

٨. «إِذَا أَدْرَكَ مُرْدَلِفَةَ فَوْقَ بِهَا قَبِلَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ يَوْمَ النَّحْرِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»، وسائل الشيعة، ج ١٠،

ص ٥٨، باب ٢٣، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ٦

٩. «قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ عَرَضَ لَهُ سُلْطَانٌ، فَأَخَذَهُ ظَالِمًا لَهُ يَوْمَ عَرَفَةَ قَبْلَ أَنْ يُعْرِفَ، فَبَعَثَ بِهِ إِلَى مَكَّةَ

فَحَبَسَهُ. فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، خَلَى سَبِيلَهُ، كَيْفَ يَضَعُ؟ فَقَالَ: يَلْحَقُ فَيَقِفُ بِجَمْعٍ، ثُمَّ يُنْصَرِفُ إِلَى مَنَى فَيَرْمِي

وَيَذْبَحُ وَيَحْلِقُ وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ، قُلْتُ: فَإِنْ خَلَى عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ كَيْفَ يَضَعُ؟ قَالَ: هَذَا مُضَوِّدٌ عَنِ الْحَجِّ إِنْ

كَانَ دَخَلَ مَتَمِّعًا بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَلْيَطْفُ بِالْبَيْتِ أُسْبُوعًا، ثُمَّ يَسْعَى أُسْبُوعًا وَيَحْلِقُ رَأْسَهُ وَيَذْبَحُ شَاةً،

فَإِنْ كَانَ مُفْرَدًا لِلْحَجِّ فَلَيْسَ عَلَيْهِ ذَبْحٌ وَلَا شَيْءٌ عَلَيْهِ...» وسائل الشيعة، ج ٩، ص ٣٠٧، باب ٣، ابواب

الإحصار والصدقة، ح ٢

١٠. مضود کسی است که دشمن و یا مانند آن، او را از عمره یا حج جلوگیری کند، (تحریر الوسیله، ج ٢، ص ٢٧٩).

١١. «مَنْ أَدْرَكَ جَمْعًا، فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ»، وسائل الشيعة، ج ١٠، ص ٦٣، باب ٢٣، ابواب الوقوف بالمشعر، ح ٢

١٢. «إِنْ كَانَ فِي مَهْلٍ حَتَّى يَأْتِيَ عَرَفَاتَ مِنْ لَيْلَتِهِ فَيَقِفُ بِهَا ثُمَّ يَقْبِضُ قِدْرَكَ النَّاسِ فِي الْمَشْعَرِ قَبْلَ

أَنْ يَقْبِضُوا فَلَا يَتِمُّ حُجُّهُ حَتَّى يَأْتِيَ عَرَفَاتَ وَإِنْ قَدِمَ رَجُلٌ وَقَدْ فَاتَتْهُ عَرَفَاتُ فَلْيَقِفْ بِالْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعَدَّ لِعَبْدِهِ فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ إِذَا أَدْرَكَ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ أَنْ يَقْبِضَ النَّاسُ

فَإِنْ لَمْ يَدْرِكِ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَقَدْ فَاتَهُ الْحُجُّ...»، وسائل الشيعة، ج ١٠، ص ٥٧، باب ٢٣، ابواب الوقوف

بالمشعر، ح ١

١٣. «سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ الْمُفْرَدِ لِلْحَجِّ فَاتَهُ الْمَوْفِقَانِ جَمِيعًا، فَقَالَ لَهُ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ يَوْمَ النَّحْرِ،

فَإِنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ فَلَيْسَ لَهُ حُجٌّ»، وسائل الشيعة، ج ١٠، ص ٥٧، باب ٢٣، ابواب الوقوف

بالمشعر، ح ١

١٤. «سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَنِ الَّذِي إِذَا أَدْرَكَهُ الْإِنْسَانُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ، فَقَالَ: إِذَا أَتَى جَمْعًا وَ النَّاسُ بِالْمَشْعَرِ

الْحَرَامِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ وَ لَا عُمْرَةَ لَهُ، وَ إِنْ أَدْرَكَ جَمْعًا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، فَهِيَ عُمْرَةٌ

مُفْرَدَةٌ وَ لَا حُجٌّ لَهُ»، عوالي اللآلي، ج ٣، ص ١٦٣

١٥. «فَإِذَا أَفْضَمْتَ مِنْ عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ... * ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...» بقره: ١٩٨ و ١٩٩

١٦. زراعی، عباسعلی، القواعد الفقهیه فی فقه الامامیه، ص ٣٢٥

١٧. همان، ص ٣٢٦

١٨. مناسک حج، مطابق با فتاوی مراجع معظم تقلید، ٤٥٩

١٩. تحریر الوسیله، ج ٢، ص ٢٤٥

٢٠. تحریر الوسیله، ج ٢، ص ٢٤٨، ٢٤٩ و ٢٥١

٢١. مناسک حج با فتاوی مراجع معظم تقلید، ص ٤٦٢

منابع

۱. ابن ادريس (حلی)، محمد بن منصور بن احمد، السرائر الحاوی لتحرير الفتاوى، چاپ دوم ناشر جامعهی مدرسین قم، ۱۴۱۰ق.
۲. ابن بابويه (صدوق)، محمد بن علی، علل الشرايع، کتابفروشی داورى، بی‌جا، بی‌تا.
۳. _____، من لا یحضره الفقيه، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق.
۴. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الى مسائل الشیعه، بی‌نا، چاپ ششم، ۱۳۶۱ش.
۵. خامنه‌ای، سیدعلی، مناسک حج، تهران، مشعر، بی‌تا.
۶. خمینی، روح الله، تحرير الوسيله، منشورات مدرسه دارالعلم، چاپ چهارم، ۱۳۷۴ش.
۷. _____، تحرير الوسيله، مترجم: علی اسلامی، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۲۵ق.
۸. _____، مناسک حج، تهیه و تنظیم محمدرضا محمودی، نشر مشعر، چاپ سوم، ۱۳۸۶ش.
۹. خویی، سیدابوالقاسم، معتمدالعروه، منشورات مدرسه دارالعلم، بی‌تا.
۱۰. _____، موسوعه الامام الخوئی، بی‌جا، موسسه احیاء الآثار الامام الخوئی، تهران، مشعر، بی‌تا.
۱۱. زارعی سبزواری، عباسعلی، القواعد الفقهيہ فی فقه الامامیہ، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۳۰ق.
۱۲. فلاح‌زاده، محمدحسین، مناسک حج ویژه بانوان، تهران، مشعر، ۱۴۱۸ق.
۱۳. فیاض کابلی، محمداسحاق، مناسک حج، تهران، مشعر، بی‌تا.
۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مؤسسه‌ی وفاء، لبنان، بیروت، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
۱۵. ملکوتی‌فر، ولی الله و طیبی، سیدحسن، قاموس حج، سبزواری، انتشارات ابن‌یمین، چاپ اول، ۱۳۸۲ش.
۱۶. موسوی عاملی، سیدمحمد، مدارک الاحکام فی شرح شرايع الاسلام، بیروت، ۱۴۱۱ق.
۱۷. نجفی، شیخ محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرايع الاسلام، تحقیق عباس قوچانی، دارالکتاب الاسلامی، ۱۳۹۳ق.